

Bitva u Tannenbergu r. 1914.

Díl druhý.

Aby tato studie vyplnila svůj úkol poučný, nutno v druhé části důkladně rozebrati všechny okolnosti, za kterých byla svedena bitva u Tannenbergu, a obzvláště prozkoumati všechny tehdejší poměry v armádě ruské, jakož i její chování a jednání jejího vedení. Jen tak můžeme získati ze studia těchto operací a snad i poněkud odsunouti záhadnou roušku, která dosud zahaluje nejhlavnější příčinu této veliké tragedie.

Nalezneme mnoho věcí, kterých Němci použili k dosažení vítězství, a též mnoho chyb a nedostatků na straně ruské, kteréžto zavdaly snad více příčin k nešťastné porážce než činnost nepřítelova. Z obou těchto poznatků možno čerpati poučení pro budoucnost. Vždyť hlavní cena studia válečných dějin spočívá v tom, že sledujeme události den ze dne a přemýšlíme, co měla učiniti strana poražená, aby odvrátila od sebe hrozící záhubu.

Konečně bude zajímavé učiniti si i malý přehled všech důsledků, jež měla v zápětí bitva u Tannenbergu. Je to nadmíru důležité pro prohloubení pocitu odpovědnosti jak těch, kteří svou iniciativou a svým schopnostmi přispívají k rozhodnutí bitvy, tak i těch, na nichž více méně záleží, aby ozbrojená vojska státu nešla za nebezpečí malomyslně na porážku, nýbrž vstupovala do čestného boje sebevědomě a s důvěrou ve vítězství.

Čím Němci zvítězili.

Rámcem, v němž mohla býti svedena bitva u Tannenbergu, bylo ústřední postavení 8. německé armády a z toho vyplývající operování na vnitřních liniích. Je to způsob postupných operací

jedné armády z ústředního postavení proti dvěma nebo více nepřátelským armádám. Podle hraběte Schlieffena jsou tyto operace pro vojevůdce problémem nejvýhodnějším, ale i nejtěžším.

Napoleon bývá nazýván stoupencem těchto operací. Skutečně zvítězil Napoleon několikrát vnitřními liniemi, ale také po dvakrát na vnitřních liniích byl zničen. Poražen byl u Drážďan a u Ligny, kdy se mu nepodařilo úplně zničit armádu, na kterou nejprve útočil. Když pak se obrátil proti skupině druhé, armáda první se znovu uspořádala, takže musil v ústředním postavení podlehnouti koncentrickému útoku obou skupin.

Podobně se vedlo v roce 1866 rakouskému vojevůdci, který nedovedl využití svého ústředního postavení a poraziti jednotlivé pruské kolony, vnikající horskými soutěskami do Čech, tak jak to mistrně dovedl mladý Bonaparte v roce 1796/97 za čtyř rakouských pokusů o vyproštění Mantovy. Benedek se konečně rozhodl pro bitvu v nešťastném postavení u Hradce Králové, a podlehl koncentrickému útoku pruských armád. Tak se postavení na vnitřních liniích stalo rakouské armádě osudným, protože nedovedla svobodně využití výhod, které jí postavení to poskytovalo.

Z těchto příkladů vidíme, že by nebylo nic zvláštního, kdyby byl podobný osud stihl i 8. německou armádu ve Východním Prusku v roce 1914. Armáda německá byla sice v ústředním výhodném postavení mezi oběma armádami ruskými, oddělenými od sebe Mazurskými jezery, ale místo aby byla porazila jednu z těchto ruských armád, byla poražena sama a očekávala potom náraz druhé armády ruské, opět svěží. A přece, jak jsme z průběhu operací ve Východním Prusku viděli, dovedli si Němci změnit toto své postavení ve velmi výhodné, takže operace jejich mohou býti nazvány školním příkladem operací na vnitřních liniích.

Německý velký generální štáb probojoval všechny tyto operace za předpokladů téměř týchž, podle stavu věcí v roce 1914, jak na mapě, tak i v terénu samém. Každoročně podnikal hrabě Schlieffen s generálním štábem v létě a na podzim cesty střídavě na západní a východní hranice Německa. V zimě se pak konaly operační studie a válečné hry na pláň.

Hle, co píše generál H. v. Kuhl ve své knize¹⁾ o operacích pracovaných za cest německého generálního štábu ve Východním Prusku!

„Za těchto cest vytvářela se na východě situace přijatá za základ různě podle toho, jak daleko Rusové pronikli, než tam mohly býti dovezeny po železnici posily ze západu. Naděje na obranu se slabšími silami byly příznivé. Při svém postupu od Němenu a Narevu byli Rusové rozděleni. Mazurská jezera a opevnění mezi jezery překážela Rusům, aby se spojili. Této doby, než by se Rusové mohli spojit, musilo býti využito, a jedna část nepřítele musila býti poražena, než by se druhá část mohla přiblížiti.“

Hindenburg a Ludendorff neprovedli tedy nic nového, původního. Operace tyto byly vlastně důsledek zkušeností, získaných při cvičeních německého generálního štábu již v míru. Podle těchto zkušeností byla však též vybudována strategická síť želez-

¹⁾ Gen. H. v. Kuhl: „Der deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges“, str. 165.

niční ve Východním Prusku, a ta pak ve skutečnosti umožnila nutné a rychlé přesuny velkých německých jednotek.

Co však musíme přiznati německému vedení, jest odvaha, se kterou odvedlo 8. německou armádu až na poslední jezdeckou brigádu od armády Rennenkampfovy, mající 5 armádních sborů pěchoty a 5 divisi jezdeckých. Byla to „sázka na poslední kartu“ a nebyla zajisté učiněna lehkovázně a jen proto, že, jak Ludendorff praví, „využití oddělenosti obou nepřátelských armád vželo všem důstojníkům německého generálního štábu v mase a v krvi“, nýbrž zajisté po pečlivém uvážení a z nevyhnutelné nutnosti zvítěziti, čímž jediné bylo možno vyvážnouti ze zoufalé situace.

Konečně měli tu svůj význam též poslední dva faktory, a to jednak skutečná větší schopnost manévrovací u Němců, jednak správný úsudek Němců o těžkopádnosti ruského vedení a o méně dokonalém ruském vojenském zřízení, nebo, jak se Němci výstižně vyjadřují „Überlegenheit der deutschen Kriegsmaschine über die russische.“

Vše to spolupůsobilo, aby tam Němci plně využili výhod, kterých jim skýtalo jejich postavení na vnitřních liniích. V tomto zvláštním případě však, kdy Němci byli poraženi již jednou ruskou armádou, záviselo přece všechno hlavně na činnosti obou nepřátelských skupin. Proto bylo hlavní podmínkou pro úplné využití těchto výhod jednání ruské armády Rennenkampfovy; o něm promluvíme později.

* * *

Mimo výhodu plynoucí z vnitřních linií, kteréžto tam použili Němci k dosažení úspěchu, bylo důležité samo provedení bitvy u Tannenberga. Byla to bitva podle vzoru starověké bitvy u Kann (Cannae), na řece Aufidu, kde r. 216 př. Kr. porazil Hannibal se 45.000 muži Varonovo římské vojsko 65.000 bojovníků. Základní myšlenkou této bitvy jest: frontální útok slabými silami a oboustranné obchvácení nepřítele silnými přechíňujícími křídly.

Tento vzor bitvy shodoval se úplně s německou doktrínou pěstovanou Moltem a Schlieffenem; Schlieffen bedlivě studoval obchvatné bitvy podle vzoru bitev u Leuthenu (s jednostranným obchvatem) a u Kann (Cannae) s oboustranným obchvatem) i ve velkém pro nástupy celé německé armády, chtěje takto přenést i do strategie výhody, získané těmito pohyby v taktice. Již od německofrancouzské války roku 1870/71 jest obchvatný manévr u německých generálů velmi oblíben, a můžeme směle říci, že snaha obchvacovati byla tradiční v německém válečnictví.

Tak se shodovala myšlenka pro provedení bitvy u Tannenberga úplně se zásadami hraběte Schlieffena a byla v německém generálním štábu za taktických cest a za válečných her věrně napodobena, velmi oblíbenou a často procvičenou „pastí“ neboli „Klappe“.

Strana červená vystoupila s počátku jen slabými silami, ty dovedně ustupovaly před stranou modrou a vlákaly ji do takové situace, že jiné červené síly mohly z připraveného rozestavení, oboustranně stupňovitě, podniknouti neočekávaný koncentrický útok na armádu modrou. Strana modrá mohla se sice vyhnouti této „pasti“ vhodným rozčleněním; ale při cvičeních byla vždy, kdy jí nevelel vůdce prozíravý a energický, dovednými situačními zprávami nebo rozkazy vyšších instancí vehnána do této připravené léčky.

Toto skoro upřílišněné holdování obchvatnému manévru u Němců bylo již několikrát odsuzováno cizími vojenskými autoritami a nazýváno „německým universálním lékem pro všechno“. I s německé strany se již vyslytly hlasy proti těmto cvičením obchvatů s oblibenou typovou armádou a vysloveny obavy, že snad mnozí účastníci těchto taktických cvičení pokládali jen podobný postup za jistý recept pro vítězství.²⁾ S touto obavou musíme ovšem zcela souhlásiti, i když jednou dala skutečnost za pravdu fantasii tím, že se v bitvě u Tannenbergu v roce 1914 dalo vše tak, jak si při tolika válečných hrách německý generální štáb představoval. Platí sice stará pravda, že se již nikdy pod sluncem nevyskytne nic nového; ale válka byla a bude povždy zjevem, jenž stále závisí na měnivých okolnostech a na měnivých prostředcích, takže se v ní sotva opakují dva případy, pro něž by bylo možno použití těžké šablony.

Jednu dobrou stránku mají však podobná cvičení přece. Cvičí skutečnou válku pohybnou, kterážto forma jediné oživí myšlenku operační, které je svrchovaně třeba, aby vedení války nezkostnatělo a boj neztuhl v boj posíční, zvláště při nynějších ohromných, početných moderních armádách.

V našem případě téměř vybízela situace německé 8. armády, aby se použilo tohoto vzoru bitvy podle bitvy u Kann (Cannae). V době, kdy převzal velení Hindenburg, je 8. německá armáda rozdělena takřka ve tři skupiny. Pozdější pravé křídlo proti Samsonovovi představovala skupina I. německého armádního sboru a pevnostních posádek, tvořící se v prostoru Něm. Jilové—Montovo—Lautenburg—Strasburg. Střední skupinu, vrženou při bitvě proti frontě nepřítelově, tvořily XX. armádní sbor (zesílený o jednu zeměbraneckou brigádu a 3. záložní divisi) a zeměbranecká divise Goltzova. Tato druhá neboli střední skupina se soustřeďovala v prostoru Allenstein—Biessellen—Reichenau—Gr. Gardienen—Waplitz—Hohenstein. Levým křídlem německého rozestavení byla třetí skupina sil, které bylo v bitvě použito proti pravému křídlu Samsonovovu. Tato skupina se skládala z I. záložního a XVII. armádního sboru a byla v tu dobu ještě daleko na severu v prostoru Korschen—Barten—Gerdaunen.

Z toho vidíme, že nahodilé rozložení těchto německých sil bylo dosti příznivé pozdější sestavě bitvy. Jen levé německé křídlo, zdá se, bylo svou ještě značnou vzdáleností od bojiště nevhodně umístěno. Tato zdánlivá nevýhoda byla však úplně vyvážena okolnostmi, takže nebyla v den zahájení bitvy (27./8.) ani pocítována. Německé armádní velitelství musilo totiž útok odložit o jeden den (ze 26. na 27. srpna) pro okolnosti na opačném pravém křídle; tam se ještě úplně neshromáždil I. armádní sbor, převážený po železnici.

Toto zdánlivě nevhodné postavení německého levého křídla bylo napraveno jednak Němci samými, jednak ale i Rusy. Aly mohly oba tyto sbory lépe postoupiti pěšky proti pravému křídlu nepřítelovu, a aby mohly denně ujíti větší vzdálenost, nechal je Ludendorff odpočívati dne 23. a 24. Rusové napomáhali těmto dvěma sborům mimoděk tím, že jednak Samsonov nepostupoval přesně na sever, nýbrž pod tlakem XX. německého sboru klonil osu pochodu své armády na severozápad a tak při dalším svém postupu tyl své armády obnažoval proti levé německé skupině, jednak že pravé křídlo narevské armády (VI. ruský sbor), nedbajíc ostatních částí armády a rozkazů Samsonovových (nemělo spojení) postupovalo

²⁾ Julius Frontinus: „Führerschulung“. Mil.-Wochenblatt 1922, č. 4.

rychle a nerozvážně k severu a tak samo zkracovalo cestu, kterou mělo německé levé křídlo vykonati k svému cíli.

Popatříme-li na sílu těchto tří skupin, uvidíme, že i ona vyhovovala podmínkám bitvy přijatého vzoru. Útok slabými silami na frontu nepřítele měla tam provésti střední skupina, skládající se ze zesíleného XX. armádního sboru, 3. záložní a zeměbrance Goltzovy divise. Vojska tato byla, jak viděti, mnohem slabší než jejich cíl, ruský střed, mající 3 armádní sbory. Teprve později, když bylo zdoláno ruské pravé křídlo, přidal se k těmto frontálním silám německým i I. záložní sbor.

Takovým způsobem mohli Němci nabýti přesily na rozhodných místech, t. j. útočiti na pravém křídle na jeden ruský sbor a jezdecktvo dvěma sbory (I. armádním sborem a skupinou Mühlmannovou, která bývá někdy nazývána též „sborem Mühlmannovým“) a na levém křídle taktéž na jediný VI. ruský sbor svým I. záložním a XVII. armádním sborem.

Němci dosáhli takto — absolutní převahou na rozhodujícím místě — přirozených podmínek pro vítězství a mohli započítati boj s oprávněnými nadějemi. Jiným způsobem by byli snad tak rychle a tak snadno nenabyli přesily, neboť sehnali k bitvě proti ruským 10 aktivním pěším a 3 jezdeckým divisím jen 7 aktivních pěších divisí a 3 záložní a skupinu generála Mühlmanna složenou ze zeměbrany a pevnostních posádek. Dostačovaly-li tedy německé síly pěši na pěší síly ruské, nemohli Němci přece nic postavití proti ruskému jezdecktvu.

Ač mnozí považují německý plán pro tuto bitvu za dosti odvažný, přece měl být podle původního německého úmyslu ještě odvážnějším.³⁾ Jak Ludendorff píše, měl být útok na německém pravém křídle upraven skutečně přesně podle vzoru bitvy u Kann (Cannae), a měl tam I. německý sbor překřídčiti a obchvátiti ruský I. armádní sbor, takže by byl i tento sevřen s třemi ostatními sbory ruského středu. Jak si můžeme snadno představit, byl by musil I. německý armádní sbor ještě více vybočiti na jih. Sbor tento by byl musil opustiti frontu před I. ruským sborem, a frontu tu by byla musila převzít jiná jednotka, neměla-li se německá 8. armáda vydati nebezpečí průryvu a tím po porážce u Gumbinu nové katastrofě. Volné jednotky však tam již nebylo a XX. armádnímu sboru, který stál již po řadu dní v těžkých bojích a utrpěl značné ztráty, nemohl být pro rozhodnou bitvu přidělen dlouhý úsek dvou ruských armádních sborů. Proto prý bylo po návrhu Ludendorffovu upuštěno od tohoto záměru a velitelství 8. německé armády se musilo pro nedostačující počet svých sil spokojiti průlomem ruské fronty mezi I. a XXIII. ruským sborem a sevřením jen ruského armádního středu, skládajícího se ze tří armádních sborů.

Myšlenka k provedení bitvy ustálila se u německého armádního velitelství v době mezi 24. a 26. srpnem. Rozhodnutí se mohlo zásluhou dobré služby zpravodajské opřít o předpoklady dosti pravděpodobné, ba, jak dále uvidíme, i o velmi cenné a podrobné zprávy o nepříteli. Vše to musilo působiti na německé velení pocitem jistoty, a šlo mu pak jen o vhodnou chvíli, aby se zmocnilo iniciativy a podmanilo si vůli nepřítelovu. Z popisu operací jsme poznali, že se tak stalo v okamžiku a na místech, kde toho Rusové nejméně

³⁾ Generál Hoffmann tvrdí ve své knize „Der Krieg der versäumten Gelegenheiten“, že se plán pro bitvu u Tannenberga zrodil v hlavě generála Prittwitze, a ne Ludendorffa nebo Hindenburga.

očekávali, a to nenadálými útoky obou německých křídel dne 26./8. Zdar tohoto prvního německého kroku byl zárukou příštího celkového úspěchu.

K tomu, čím Němci zvítězili, patří dále i jejich předpoklady o nadvládě německého vojenského zřízení, správné odhadnutí nepřítele a pohnutky morální.

Na nejednom místě v pamětech Ludendorffových čteme, že Němci spoléhali na „nespolehlivost ruské vojenské organizace a celého vojenského aparátu“, a že kalkulovali podle předpokladů o „zdlouhavosti a neobratnosti ruského vedení“. Skutečnost pak ukázala, že se v těchto výpočtech málokdy zklamali. Avšak i anglický očité svědek všech těchto událostí, v první části již několikrát citovaný generálmajor Knox, praví o Němcích: „Odvážili se věci neobyčejných, neboť nesměli důvěřovati Rennenkampfovu nedostatku iniciativy a selhávání jeho jezdeckta. Ale znali svůj vlastní armádní stroj přesně a odhadovali nepřátelský stroj správně. Věděli, že se mohou spolehnouti na součinnost velitelů svých sborů a podřízených jednotek, kteří všichni vyrostli v jedné vojenské škole, a mohli mimo to důvěřovati patriotismu svých vojáků, kteří bránili svá obydlí.“

Kromě této součinnosti všech velitelství, která fungovala, jak lze viděti z průběhu operací, téměř bezvadně, měli Němci proti ruské neobratnosti nepoměrně větší schopnost manévrovací, podporovanou jednak již zmíněnou strategickou sítí komunikační, jednak dokonalejší organizací veškeré služby zásobovací a svých trénů. Rozdil musil býti pociťován již proto, že Němci měli i automobilní kolony, kdežto Rusové jich vůbec neměli.

Také v jiných důležitých složkách armádního ústrojí měli Němci nadvládu. Patří k nim služba spojovací a donášecí, a měrou ještě větší služba zpravodajská. Nutno si uvědomiti, že v celém východním Prusku měli Němci jen 1 jezdeckou divisi proti 8 jezdeckým divísím ruským, a že německé letectvo nebylo na počátku války ještě úplně vyvinuto. I přes tento nepoměr orgánů, způsobily pro průzkum a službu zpravodajskou, byla i tato služba na straně Němců prováděna mnohem důkladněji. Víme z prvé části, že německé vedení získalo i zachycený radiogram, který obsahoval jak složení, tak i pochodový plán veškeré 2. ruské armády, ba i záměry ruského vedení pro příští dny.

Třeba se zmíniti i o některých pochybnostech, které vznikly jednak tvrzením Ludendorffovým, že se armádní velitelství vše dovědělo ze zachyceného radiogramu, jednak z poznámky Hindenburgovy, že tyto zprávy získalo z rozkazu, nalezeného u jednoho mrtvého ruského důstojníka. Francouzský generál Buat pojednává ve své studii „La campagne d'Hindenburg-Ludendorff sur le front oriental“⁴⁾ o těchto dvou různých tvrzeních a dovozuje, že Němci nabyli přesné zprávy o ruských úmyslech asi „nějakým třetím prostředkem, který však vůdcové 8. německé armády nehodlají vyraziti“, t. j. zradou.

Zato italský autor praví v pojednání o bitvě u Tannenbergu,⁵⁾ že nelze jen tak zhola věřiti této vážné obžalobě generála Buata, jelikož nemáme pro ni žádných dokladů. Domnívá se, kdyby to byla zrada, že by ji byli Hindenburg a Ludendorff doznali. Praví, že je

⁴⁾ Revue militaire française, leden 1922, str. 12—17.

⁵⁾ Rassegna dell' Esercito italiano, Anno III. Fasc. 11—12, Volume II.

známo, že Němci dešifrovali právě tak ruské radiotelegramy, jako Francouzoové na počátku války některé radiotelegramy německé, a nepokládá to za nic neobyčejného, když snad zpráva, čerpaná německým vedením z radiogramu, byla potvrzena a doplněna dokumenty, nalezenými u mrtvého důstojníka.

Ať bylo jakkoliv, nutno doznati, že na tehdejší omezené prostředky a zejména na úplný nedostatek větších jezdeckých jednotek pro službu výzvědnou pracovalo německé zpravodajství dobře a poskytovalo německému vedení výborný podklad pro jeho rozhodnutí.

Konečně byly to i pohnutky morální, které pobádaly zvláště prostého vojína k boji a dodávaly mu síly a trpělivosti při neobyčejných námahách a útrapách usilovných pochodů a těžkých bojů posledních dnů. Proti Rusům, dopraveným na bojiště namnoze z dalekých končin a nemajícím zájmu a pochopení pro válečné cíle Dohody, cítili se Němci napadeni ve vlastní zemi, jejíž obyvatelstvo šířilo nejhrůznější zprávy o neslýchaném prý pustošení vesnic a měst a vyvražďování německého obyvatelstva ruskými kozáky.

Na druhé straně byla německá 8. armáda postavena před alternativu, buď ruskou armádu závčas porazit, nebo podlehnouti spojeným silám obou ruských armád.

Nebyl to tedy na straně německé jen boj o osvobození Východního Pruska od nepřítele, nýbrž též zoufalý boj o bytí a nebytí 8. německé armády.

*

Nechci předcházejícími úvahami snad dokazovati, že byli Němci neomylní a že se nikdy nedopustili chyb. Dopouštěli se jich právě tak jako druzí; ale zde, kde nakonec zvítězili a kde připravili svému protivníkovi tak hroznou porážku, nutno studovati ne snad chyby, které zůstaly zde bez významu, nýbrž vše, co měli dobrého a co jim dopomohlo k vítězství. U poraženého pak nutno hledati chyby, kterých se k svému neštěstí dopustil a bez nichž by byl mohl od sebe odvrátiti neblahý osud.

Vše to, co bylo zde řečeno o Němcích, slilo se u 8. německé armády v posledních dnech srpnových v jednu pevnou a určitou myšlenku, s níž Němci boj započali, vedli a též dokončili. Němci dosáhli úspěchu, o němž zmíněný italský autor praví:⁹⁾ „Stojíme před skutečností: Tannenberg toť mistrovské dílo strategie! Je to úplný obchvat. improvizovaný a dosažený tím, že frontálními útoky na křídlech bylo lze obchvátiti a nepřátelskou frontu otočiti.“

Chyby a nedostatky na straně ruské.

Vnikáme-li hlouběji do ruských poměrů na počátku světové války, nelze přehlédnouti chyby a nedostatky, z nichž jsme mnohé objevili již při líčení operací ve Východním Prusku.

V dalším pojednání uvidíme, že všechny tyto nedostatky, které zavinily konec konců jak porážku armády Samsonovovy, tak i vypuzení armády Rennenkampfov z Pruska, byly trojího rázu. Buď to byly nedostatky plynoucí z reorganizace armády, nebo z jejího výcviku — s oběma těmito vadami šla ruská armáda do války — nebo se nám jeví v chybách nanejvýš taktického rázu, jichž se dopustilo ruské vedení.

⁹⁾ *Italicus*: „Gli accerchiamenti nella guerra mondiale“, *Rassegna dell'Esercito italiano*, Anno III. Fasc. 11—12. Volume II., Tannenberg (aosto 1914).

Vady v organizaci a výcviku armády.

Všimněme si nejprve nedostatků, které měla ruská armáda v roce 1914 a které jsou, jak již řečeno, dvojí: nedostatky organizační a nedostatky způsobené mírovým výcvikem. Oba tyto druhy splývají někdy tak, že jich mnohdy nelze ani přesně rozlišiti, a není tedy ani třeba mluvit zde o nich přesně odděleně.

Jako neduh tkvící ruské armádě v šíji a doprovázející ji po všech operacích ve Východním Prusku od počátečního postupu Rennenkampfova, pozorujeme nedostatečný dovoz z týlu a nedokonalé spojení. Z dalších řádků poznáme, že se nedostatečně organizovaným dovozem zastavil postup Rennenkampfův u Výstruče a že týmž nedostatkem vykrvácela i armáda Samsonovova u Tanenberga.

Nejvýrazněji objeví se tento nedostatek, uvědomíme-li si, že Rusové poslali své armády do Východního Pruska bez polních pekáren a že se domnívali, že se bude moci ohromná moderní armáda zásobovati ze zdrojů nepřátelské země. Jak lze posouditi z jednoho případu, vyličeného generálem Gurkem, mohlo se to podařiti snad tam, odkud neuprchlo německé obyvatelstvo všechno, a to jen v městech a jen pro menší jednotky, jako byla na příklad jezdecká divise. Byla-li však vyslána velká armáda, mající 15 až 20 velkých taktických jednotek, bez polních pekáren, bylo třeba za náhradu vybaviti ji nadprůměrnými prostředky dopravními. Avšak ani to se nestalo.

Rusové věděli, že stanou na nepřátelském území, t. j., že nesmějí doufati v ukončení všech svých potřeb takovou měrou, jak by to bylo možné na území vlastním, a měli věděti, že velkolepě rozvětvená železniční síť Východního Pruska prospěje účelným založením hlavně nepříteli, a že jí nebude lze ihned použiti, poněvadž koleje středoevropských železničních tratí mají užší rozpětí. Obzvláště tato poslední příčina zasáhla velmi rušivě do operací ruských armád.

Větší rozpětí železničních kolejnic bylo Ruskem zavedeno před 60 lety, aby byl zamezen rychlý vpád Němců do Ruska. Tehdy trvaly stavební práce železničních tratí mnohem déle než v nynější době, kdy lze rozpětí kolejí hravě změnit. Rusové nešli s technickým rozvojem doby, a proto se jim ve válce jejich širokokolejné dráhy nevyplatily. Předně se jim při obsazení německého nebo rakouského území nedostávalo úzkokolejného⁷⁾ vozového parku, zvláště lokomotiv, a za druhé jim nepřítel při ústupu uřezal pražce kolejí tak, aby jich nemohli už upotřebiti pro ruskou šířku kolejí. Proto mohli Rusové přeměnit koleje mnohem pomaleji než Němci na ruském území, ježto Rusové byli nuceni nejen překládati kolejnice, nýbrž i vyměňovati všechny pražce.

Tyto nevýhody, vyplývající ze železničních poměrů, pocítila hlavně armáda Rennenkampfova, která, dosáhši krajiny západně od Vystruče, byla vzdálena od svých zásobovacích nádraží na maximální vzdálenost, na kterou ještě mohou koňské trény zásobovati vojsko. Tato závada, které nebylo lze rychle odstraniti, je důležitá pro posuzování Rennenkampfa, kterého mnozí viní, že úmyslně nepostupoval se svou armádou a nechal Samsonova vykrváceli.

Ačkoli musily tyto potíže býti známy v ruském generálním štábu, daly se ruské armády na pochod bez polních pekáren a s ne-

⁷⁾ Miním tím vzdálenost středoevropskou.

dostatečnými trény, jen s koňskými potahy. Němci však, ačkoli jim napomáhaly dobré komunikace v známém terénu a cesty zkrácené ústředním postavením, měli kromě trénů koňských též automobilní kolony, kterých Rusové vůbec neměli. Mimo to pracovaly u 8. německé armády polní pekárny. O tyto dva prostředky více bylo pro zásobování německé armády velmi významné. Ruský dovoz vázl velmi často, za bitvy u Tannenbergu skoro pravidelně. XV. armádní sbor armády Samsonovovy krvácel a hladověl čtyři dni — nemaje ani chleba.

Podobně vadilo Rusům nedostatečné spojení. Tato závada provázela všechny ruské operace ve Východním Prusku od počátku až po katastrofu armády Samsonovovy a jevila se též ve všech stupních vojenské hierarchie. Spojení mezi jednotkami armádního sboru bylo špatné, mezi sousedícími armádními sbory chybělo již skoro pravidelně, mezi armádními sbory a armádním velitelstvím bylo záhy ztraceno a nebylo obnovováno, ba vrchní velitelství severozápadní fronty nemělo po tři dni zpráv od svých podřízených armádních velitelů.

Vše to lze vysvětliti neblahými poměry ve spojovací službě ruské armády; na ně si stěžuje též generál Gurko. Ruská armáda byla v té době vybavena pojítky (telefonem a telegrafem bez drátu) velmi skrovně. Radiové stanice měla jen velitelství armád některých samostatných nebo jezdeckých divísi. Pěší armádní sbory zpravidla neměly telegrafie bez drátu. Obvykle byla všude stanice jen jedna, takže za pochodu nebylo spojení. U divíse měl telegrafní oddíl 60 mužů, avšak všichni nebyli vycvičení. U pluků bylo mužstvo vycvičené v telefonické službě, nebylo však materiálu. Někde bylo však personálu vycvičeného pro službu telefonní nebo radiotelegrafní tak málo, že nedostačoval ani pro stanoviště velitelství pluku. — Spojovací orgány u různých velitelství zpravidla nebylo. — Zprávy byly donášeny telegrafii bez drátu téměř pravidelně — pro snazší manipulaci a pro nedostatečný výcvik personálu — nešifrovány, v jasném znění, a tak byly prozrazeny Němcům jak učlenění, tak i rozložení a záměry Rusů. Kromě těchto nedostatků znemožňovaly spojení u armády Samsonovovy ještě dvě příčiny. Armádní sbory byly stále v pohybu a armádní velitelství se dopustilo neomluvitelné chyby proti nejprimitivnějším zásadám vedení boje: opustivši za rozhodné bitvy své pevné stanoviště bylo každou chvíli jinde, aby mohlo zblízka sledovati a případně i osobně řídit boj jednotlivých částí. O této osudné chybě bude třeba se zmíniti ještě při rozboru jednání Samsonovova.

Všechny tyto příčiny se sdružovaly a výsledek jich byl, že v rozhodujících dnech od 27. až do 29. 8. neměl ani Samsonov sám zpráv o osudech všech svých sborů, ani Rennenkampf nevěděl, že je 2. armáda v kritické situaci a že je třeba něco podniknouti, aby byla zachráněna před úplnou zkázou. Ani velitel severozápadní fronty Žilinsky, nevěděl, že je svrchovaný čas, aby nařídil součinnost obou svých armád ve Východním Prusku. Můžeme směle míti za to, že tyto nedostatky spojovací služby mají velký podíl na porážce Rusů.

Nedostatek vyplývající z výcviku, s kterými šla ruská armáda do boje, projevily svůj zhoubný vliv hlavně v průzkumu a v službě zpravodajské a konečně, jak již shora naznačeno, též v službě spojovací a donášecí. Co se průzkumu a získávání zpráv o nepříteli týče, nelze sice věřiti Němcům, kteří tvrdí, že ruské jezdeckto pro samé plenění a drancování německých osad ve Východním Prusku

nemělo kdy k průzkumu. Ale přece se nemůžeme ubránit otázce, proč jezdeckvo ruské, jehož bylo ve Východním Prusku dohromady 8 divisi, opatřilo svému velitelství poměrně mnohem méně zpráv o nepříteli než jezdeckvo německé, jehož tam byla jen jedna divise.

Zdá se, že toto silné ruské jezdeckvo nebylo dostatečně vycvičeno v polní službě a zvláště v službě zpravodajské, a že se u něho všeobecně pěstovaly v míru spíše technické jezdeckví a ataky celých jezdeckých částí. Mimo to používali vyšší velitelé ruští ve Východním Prusku jezdeckva neracionálně, takže oněch 8 jezdeckých divisi nevykonalo v průzkumu a zpravodajství to, co vykonati mohlo. Jinak nebylo by bývalo ani možné, aby nebyl Rennenkampf zpozoroval odchod tří německých armádních sborů ze svého úseku a nezjistil před sebou jen jednu německou jezdeckou divisi a pevnostní zálohu z Královce. Také tři jezdecké divise armády Samsonovovy mohly, kdyby se jich bylo použilo, vypátrati záměr a koncentrický postup německých vojsk dříve, než na ně narazily křídelní sbory. Velitelství 2. armády mohlo pak odpovědět Němcům jiným rozčleněním vojsk, anebo mohlo včas učiniti vhodný manévř, aby byl zmařen německý úmysl. To by se bylo ostatně stalo i včasným ústupem celé 2. armády. Vidíme z toho, že se mohlo dosáhnouti i jiného důležitého faktoru úspěšného vedení boje, zajištění, kdyby se bylo tohoto jezdeckva použilo jinak. Takto však postrádaly ruské armády ve Východním Prusku všech tří, podle starých zkušeností nejdůležitějších podmínek úspěchu: spojení, průzkumu a zajištění.

Rennenkampf.

O morální nevýhodě Rusů proti Němcům ve Východním Prusku jsem se zmínil již v předcházející kapitole. Zbývá tedy podrobiti studiu ruské velení a snažiti se rozluštit otázku stále ještě spornou, kdo je vinen katastrofou narevské armády, zda Samsonov, či Rennenkampf, či někdo jiný.

Při pátrání po příčinách ruské porážky u Tannenberga převládaly na straně ruské dva názory. Jeden vytýkal Samsonovovi, že rozkaz k ústupu dne 28. srpna byl prý dán předčasně. Druhý, kterého byli též Angličané a Němci, tvrdí, že porážku narevské armády zavinila zdlouhavost a netečnost Rennenkampfova.

Knox praví, že vlastní příčina vězí mnohem hlouběji. Vypočítává nedostatky v ruské armádě, o kterých byla řeč na předcházejících stránkách, a připojuje k tomu i tvrzení, že ani Rennenkampf, ani Samsonov nebyli vychováni pro vedení armád, a že, podle názorů ruských důstojníků, neznala ruská armáda moderního vedení války. Vytýká zejména, že nebylo součinnosti mezi veliteli sborů. Rozkazy byly rychle měněny a kazily morálku vojska.

Nutno přiblížiti se v myslí znovu k průběhu událostí. V operacích Němců vidíme dvě období. V prvním se velitelství 8. německé armády rozhodne pro ústup za Vislu, v druhém se zrodí myšlenka, pokusiti se ještě jednou o ofensivu a využití oddělenosti obou ruských armád. Provedena byla pak tato myšlenka.

Provedení tohoto ofensivního rozhodnutí vyžadovalo opět dvou operací. Předně: využívatí výhod vnitřních linií, odpoutati se od Rennenkampfa a seskupiti 8. německou armádu proti armádě Samsonovově; za druhé: svést s touto armádou rozhodnou bitvu. Aby se pak mohla německá vojska opět vrhnouti na Rennenkampfa, bylo zapotřebí zničiti armádu Samsonovovu v této bitvě.

Vidíme, že pro svedení bitvy s armádou narevskou bylo první podmínkou pro Němce odpoutati se od armády němenské, t. j. Rennenkampfovy. A tu jsme u první příčiny porážky armády Samsonovovy. Němcům měly tu býti vzaty výhody vnitřních linií tím, že by se jim po porážce u Gumbin dne 20./8. 1914 nebylo popřálo času, aby se vzbopili k novým ofensivním podnikům a aby se přeskupili do prostoru mezi Olštýnem a Osterode. Podařilo-li se jim to však přece, měla o tom armáda Rennenkampfova věděti a zmařiti útočné záměry Němců buď z vlastní iniciativy nebo z rozkazu vrchního velitelství severozápadní fronty.

Rennenkampf věděl v den svého vítězství u Gumbin, že z jihu postupuje do Východního Pruska armáda Samsonovova. Viděl, že se dali Němci na ústup, a musil předpokládati, že se utkají s armádou Samsonovovou. Budou-li dosti silní, a o tom mohl pochybovati, budou na Samsonova útočiti, budou-li slabí, budou se mu brániti. Ať tak či onak, měl Rennenkampf povinnost přispěti Samsonovovi podle možnosti v nastávajícím boji.

Přeskupení německých sil mohl Rennenkampf znemožniti jen pronásledováním Němců po jejich porážce u Gumbin. Jak víme z pojednání o organizaci ruského týlu, nemohl Rennenkampf postoupiti z prostoru u Vystruče dále, aniž dovoz vázl. Byl nucen zatím zorganizovati zadní spojovací čáry své armády a doplniti vozbu a zříditi ji tak, aby vyhovovala svým úkolům. Přes to nemohl ještě dále postoupiti, ježto většina jeho vojsk byla od zásobovacích nádraží ruské základny na největší maximum pro koňské potahy. Rennenkampf měl však čtyři jezdecké divise, jimiž mohl zcela dobře pronásledovati Němce alespoň na 50 km. t. j. asi do prostoru mezi Bischofsburgem, Seeburgem a Bartensteinem.^{a)} Nepřítel byl přece poražen, ustupoval na celé frontě, a jezdeckvo Rennenkampfovo by bylo na úlohu tuto zcela dobře vystačilo. Ale nepřítel nebyl pronásledován, ač po desíti dnech. 30./8. byl dán témuž jezdecktvu Rennenkampfovu úkol mnohem nesnadnější, t. j. proraziti německou frontou do nepřítelova týlu, pátrati po armádě Samsonovově a vrátiti se přes německou frontu opět k ruské 1. armádě.

A tak pozbyli Rusové ihned druhý den po svém vítězství u Gumbin dotyku s Němci. Jak viděti z úplné neinformovanosti Rennenkampfovy o přesunu německé 8. armády, trvající až do 31./8., dotyku tohoto řádně neobnovili.

Byla to neomluvitelná chyba, která umožnila tentokráte poraženému využití výhody svého ústředního postavení; v dějinách války bylo to dosud možné jen vítězi. Je-li nepřítel v bitvě poražen, není ústupem nepřítelovým bitva skončena! Jejím zakončením je využití úspěchu! Jest nutno nepřítel pronásledovati a nikdy nepozbytí dotyku s ním. Jediné tak mu znemožníme vzbopiti se k novému odporu.

Když byl Rennenkampf opominul pronásledovati nepřítel, měl svým jezdecktvem vykonati důkladný průzkum před svou frontou. Ani to se nestalo, a druhá neomluvitelná chyba jeho byla, že se dal 10 dní klamati a neměl ani potuchy, že ho stráží necelá jezdecká divise.

Tento nedostatek iniciativy u Rennenkampfa nikterak se nesrovnává s jeho vynikajícími vojenskými vlastnostmi. Mnozí ne-

^{a)} Totéž vytýká Rennenkampfovi generál Danilov. Viz „Revue militaire française“, 1923, No. 24., str. 291.

mohli si tohoto jeho jednání vysvětliti, a proto je většinou nazvali zradou. Minění toto není však přece oprávněné. Hledme, co píše o něm generál Gurko:

„Z armádních velitelů byl generáladjutant Rennenkampf nejvýznačnější osobností. Již ve válce proti Japonsku, jakož i za polního tažení roku 1900 v Mandžurii dobyl si jména muže neobyčejně energického, rozšafného a udatného. Bohužel utrpěla tím současně po stránce mravní jeho pověst jako člověka; ostatně bylo mínění o tom různé. Kromě toho byl Rennenkampf krátce před válkou jmenován velitelem vojsk vilenského vojenského okresu, hraničícího s Východním Pruskem; v tomto okresu velel předtím 3. armádnímu sboru. Jeho jmenování bylo pro pověst o jeho mravní hodnotě dosti odsuzováno, ale zároveň uvítali mnozí s radostí, že přišel na toto místo muž, od něhož se může vlast ve válce nadíti cenných služeb. Když se však potom v průběhu událostí odvrátilo od něho válečné štěstí, ujal se o něm klep jeho německého původu. Vypravovalo se dokonce, že jeho vlastní bratr slouží v řadách Němců. Můžeme však s určitostí tvrditi, že ho stihl jen osud tak mnohých vojevůdců, které opustilo válečné štěstí. Řeči lidí, hledajících důvody porážky vlastního vojska, vysloví nerozmyslně slovo „zrada“, a hledají zrádce i tam, kde k tomu není ani nejmenší příčiny. V našem případě byl německý původ Rennenkampfovův nesporný, — ale všichni lidé, kteří ho lépe znali, byli pevně přesvědčeni, že všechna jeho náklonnost byla na straně Ruska a zvláště jeho armády, v níž sloužil 40 let a v jejích řadách si — se stanoviska vojenského — dobyl jména záviděníhodného. Ostřeji vyniká osobnost tohoto generála z líčení válečných událostí. Ale musí se již tu poznamenati, že jeho vlastnostem, které byly jádrem jeho bytosti, t. j. jeho velké odvážnosti a odhodlanosti, jakož i stále snaze jednati vždy při uskutečňování nějakého strategického záměru útočně, děkuje Francie značnou měrou za konečný výsledek bitvy na Marňě a tím za záchranu Paříže před postupem nepřítelovým.“

Po všem tom, co bylo tu řečeno o veliteli 1. ruské armády, můžeme učiniti tento závěr: Rennenkampf se dopustil dvou chyb: pozbyl po bitvě u Gumbin dotyku s 8. německou armádou a nezjistil průzkumem přemístění se Němců. Těmito dvěma chybami jest nepopíratelně spoluvinen na pohromě, která stihla 2. ruskou armádu. Kdyby byl poznal odchod Němců před svou armádou, bylo by získalo vrchní velitelství severozápadní fronty nový důležitý prvek pro svá rozhodnutí o součinnosti obou ruských armád ve Východním Prusku, a lze se domnívati, že by se bylo snažilo podporovati armádu Samsonovovu. Jak veliká je vina Rennenkampfova, poznáme teprve po souhrnu a srovnání všech omylů, jichž se dopustila všechna ruská vyšší velitelství na severozápadní frontě.

Samsonov.

Obraťme se k druhé fázi ofensivní operace 8. německé armády! Měl-li Rennenkampf vinu na tom, že se Němcům podařilo využití postavení na vnitřních liniích, má Samsonov sám spolu se jmenovanými již nedostatky ruské armády vinu na tom, že se Ludendorfovi podařily „Cannae“ u Tannenbergu.

Všeobecně bývá plán bitvy, která byla prohrána, prohlašován za špatný. Je to však jen slabá stránka kritiky. Skutečnost ukazuje, že v umění válečnickém nemá poslední slovo theorie, nýbrž praxe,

že nerozhoduje jen plán, nýbrž i jeho provedení. „Na provedení nejvíce záleží.“

Také v našem případě byl plán operací pro 2. ruskou armádu celkem dobrý. Ale nedůsledností velení nebyl dobře proveden. Pátíme-li na náčrt č. 3., uvidíme, že původní směr pro postup narevské armády byl severo-severozápadní. Osou postupu mohl být zcela dobře naznačen tok řeky Passargy. Aby vykonala svůj úkol — zaskočiti ustupující 8. německou armádu — měla narevská armáda v tomto původním směru dále postupovati. Chtěla-li pozměniti frontu již za postupu, měla se snažiti uvolniti si cestu na svém levém křídle a křídlo toto podle možnosti zatočiti do prava. Takovým způsobem bylo by silné levé křídlo Samsonovovo, překročivši železnici z Osterode do Allensteinu, bývalo asi severně od Osterode nebo na středním toku Passargy čelem k severovýchodu. Ostatně by byla i malá zátočka celé armádní fronty čelem k severu nebo severovýchodu vyhovovala úkolu narevské armády spíše než zátočka opačná. Větší část německé armády byla by bývala mezi Passargou a Angerappou jako v pasti. Jsouc sevřena oběma ruskými armádami. Ovšem bylo k tomu zapotřebí uvolniti si na levém křídle cestu poražením německého XX. armádního sboru, 3 záložní divise shromažďující se u Reichenau a částí I. armádního sboru, vyložených již u Něm. Jilového a mimo to chrániti si levé křídlo proti německým pevnostem na Visle; na toto byl by stačil jeden armádní sbor, v nejhorším případě obě jezdecké divise. Dobrou službou zpravodajskou a energickým zasazením dvou armádních sborů mohla být tato překážka překonána a tím již předem Němcům zmařeny zamýšlené „Cannae“.

Ve skutečnosti se však vyvinuly události právě naopak. Německé velení vědělo, jaké nebezpečí by hrozilo jeho 8. armádě, kdyby se Rusové dostali do prostoru severně od Osterode. Proto dalo XX. armádnímu sboru přísný rozkaz. brániti se Rusům houževnatě, ale nedati se poraziti. Sbor tento provedl úlohu tu dokonale. Stál den co den v těžkém boji, a ustupuje před ruskou přesilou, zatahl téměř celý střed narevské armády tam, kde jej chtělo mítí velitelství 8. německé armády. (Náčrt č. 5.) Samsonov, dav se již upoutati německým XX. arm. sborem, umožnil Němcům pomýšletí na oboustranný obchvatný manévř. Zastaviv pak postup svého levého křídla (I. armádní sbor) u Usdau, kdežto ostatní sbory byly hnány na sever, zproněvřil se úplně svému úkolu. Zahajoval tím zatačku celé narevské armády na západ zamýšlenou dne 26./8., a to úplně odporovalo správnému dohadu o pobytu nepřítelově. Armáda počala měniti svou frontu, ale na stranu opačnou, než měla podle své úlohy a podle logického uvažování o nepříteli.

Střed narevské armády zatažen byl tak hluboko, aby byl snáze zbaven boků. Pravý bok středu byl pak zátočkou armádní fronty čelem k západu úplně obnažen proti severu, odkud postupovaly části 8. německé armády. Tak bylo Němcům usnadněno obchvátiti pravé ruské křídlo a průlom u I. armádního sboru byl pak Němcům otázkou lokální, dobře připravenou umístěním I. německého sboru. Vidíme, že Samsonov chybil, jednak zastaviv levé křídlo, jednak i vypustiv z ruky své křídlo pravé, které ztratil dříve, než začala bitva. Je na bile dni, že se to vše dělo tlakem vůle protivníka, t. j. německého XX. armádního sboru. Samsonov chtěl překřídlením svými sbory zdolati tuto německou pře-

kážku a pro tuto podřadnou otázku opustil svůj hlavní úkol.

Německý podplukovník Herrmann v. Giehrl vytýká Samsonovovi povrchní posuzování situace a velmi optimistické pojmání úkolů. V svém článku o Tannenbergu⁹⁾ praví: „Co se týče ruského vedení, musíme se jen diviti, s jakým optimismem, ne-li naivností se počaly luštit obtížné úkoly. — Pro Samsonova jako kdyby vůbec nebylo nepřítele. Rozkazy jeho nikdy ani neuvažovaly o rozumné nepřátelské obraně, a nikdy se ani nevědělo, kde nepřítel je a která jsou jeho vojska. — Jen nazdařbůh zvolil směr útoku armády na sever, ale nepřítel tam nebyl, ustoupil. Patrně se hledala nejkratší cesta k Rennenkampfovi. Ale zapomnělo se, že dříve musí býti na té cestě nepřítel úplně poražen. Potom se teprve mohlo hledati spojení s Rennenkampffem libovolným směrem.“

Velení musí předvídati a organisovati.

Velitelství 2. ruské armády s počátku ani neodhadovalo správně nepřítele. ani správně neplnilo svého úkolu. Tím vznikla armádě škoda a Němcům se usnadnilo provést své záměry. Avšak ještě nebylo nic ztraceno a 2. ruská armáda stála celá pohotově k rozhodnému boji. Jen dispoice prvních dvou dnů rozhodné bitvy mohly armádu buď přivést do záhuby nebo ji zachrániti před hroící katastrofou.

*

Sledujme vývoj dalších událostí. Odpoledne dne 26. útočili Němci na obou křídlech. O útoku na levé křídlo Samsonov věděl, o útoku na křídlo pravé nevěděl. Tam posílil 2. divisi I. ruský armádní sbor a nařídil mu, „hájití posici až do posledního muže“; tam byl poražen VI. ruský armádní sbor bez vědomí Samsonova 15 km severněji od místa, na němž měl podle armádního rozkazu 26./8. zůstatí.

Vidíme jasně že se Samsonov snažil postoupiti pravým křídlem dopředu a levé křídlo nechat na místě. Z toho vyplývá jeho stále zamýšlená a konečně i provedená zátočka nalevo. Německý obchvat dne 28. srpna dokázal, že zátočka ta byla Němcům vítána.

Obchvat ruského pravého křídla nebyl by se ovšem zdařil tak snadno, kdyby byl Samsonov nepustil z ruky svůj VI. armádní sbor. Spojení s tímto sborem pozbyl již 26./8. a od té chvíle ho již vůbec nenabyl. Tato osudná chyba má 99% viny na obchvatu ruského středu ze severu. Kdyby byl VI. ruský armádní sbor zachoval dobré spojení s armádním velitelstvím, byl by zůstal 26./8. u Bischofsburga a nebyl by býval poražen u Bössau. Kdyby naň byly 27./8. u Bischofsburga útočily německý XVII. a I. záložní sbor (jak se také stalo), mohl o tom zpravit Samsonova a požádati o posilu. Z toho by byl Samsonov poznal oboustranný obchvatný manévř Němců a nebezpečí, které hrozilo ze severu celé narevské armádě. Mohl poslati VI. sboru jako vydatnou podporu XIII. armádní sbor, který neměl u Allensteina nepřítele před sebou, a který mohl výhodně zasáhnouti do pravého boku německé obchvatné skupiny. I kdyby byla tato opatření neměla taktického úspěchu, mohl Samsonov záhy poznati nebezpečí obchvatu pro celou 2. ruskou armádu a závčas naříditi ústup na ruské hranice.

Mělo tedy armádní velitelství udržovati spojení se svými křídelnými sbory děj se co děj. Spojení

⁹⁾ Wissen und Wehr, č. 1. (1922).

umožňuje doručovati zprávy o nepříteli a toho bylo Samsonovovi především zapotřebí, aby nebyl překvapen. Velitel armády nemohl se dát ničím překvapit. Musí se proti tomu pojišťovat jak službou zpravodajskou, tak i svým přípravným rozčleněním podle situace. Pro donášení zpráv neměl Samsonov spojení a svým rozčleněním byl připraven jen na frontální zasažení všech svých vojsk. Před delším bojem je třeba umístiti zálohy — rozčlenit se do hloubky. Toho je třeba nejen na křídle, nýbrž i tím spíše u samostatné armády. U narevské armády záloh nebylo. Bylo tedy třeba dobrého zpravodajství a nejtěsnějšího spojení, obzvláště s oběma křídly. Bylo-li toto spojení přerušeno, měl být zaražen veškerý postup armády, spojení všemi prostředky obnoveno a pak se teprve mělo pokračovati v operacích. Tam bylo toho zvláště třeba, ježto situace u nepřitele nebyla vyjasněna.

Že se to však nestalo, nelze přičísti nikomu jinému za vinu, než předně Samsonovovi a pak generálu Blagověščenskému, veliteli VI. armádního sboru. Hlavně Samsonov zavinil tam jak porážku svého pravého křídla, tak i obchvat armádního středu zprava. Platí tu opět slova podplukovníka Giehrle o optimismu velitele 2. ruské armády.

Obtížněji by se bylo dalo zabránit porážce ruského I. armádního sboru u Usdau a průlomu ruské fronty směrem k Neidenburgu. Zde by bylo bývalo třeba hlavního úsilí mnohem více než na pravém křídle ruského středu, 2. divise a 2. divise gardová přemístěná později k I. ruskému sboru a konečně brigáda střelců mohly zde být vydatnou zálohou. Ovšem bylo by bývalo třeba, aby byli ruští letci závčas hlásili, že se shromáždil německý I. armádní sbor u Montova a že se seskupil sbor Mühlmannův jižněji. To se však stalo, až když se začala rozhodná bitva a když už bylo pozdě umísťovati zálohy. — Katastrofě I. ruského armádního sboru mohlo být zabráněno i přítomností ruského II. armádního sboru, což ovšem bylo věci generála Žilinského nebo velkoknížete. Jako spojka mezi 1. a 2. ruskou armádou nevykonával tento sbor ničeho, a u 2. armády mohl rozhodovati.

Třeba ještě poznamenati, že nelze dávat jednotce rozkaz „hájití posice až do posledního muže“, jak to učinilo velitelství 2. ruské armády 26./8. za německého útoku na I. ruský sbor. Může nastati situace, kdy je přece lépe v pořádku ustoupiti než aby byl zajat celý sbor. Takovým požadavkem se zlehčuje celý rozkaz a vážnost velitelství. I. ruský sbor skutečně neuposlechl a po tuhém boji ustoupil, ač v nepořádku.

★

Dne 27./8. opustil Samsonov svůj dosavadní směr na sever na dobro, a odvrátiv svůj XIII. armádní sbor od Allensteina k Hohensteínu ztočil celou svoji frontu tak, jak se to hodilo Němcům, proti západu. Proto byl VI. ruský sbor znovu poražen a střed ruské armády úplně obnažen německému obchvatu. Na levém křídle Samsonovově se podařilo Němcům porazit I. ruský sbor a tak prolomit ruskou armádní frontu.

O nevyhodné Samsonovově zátočce celé fronty na západ bylo již promluveno nahoře. Souvisí s tím též odvrácení ruského XIII. armádního sboru od Allensteina k Hohensteínu. Stačí si uvědomiti taktickou zásadu, že velitel musí mít pevný záměr a důsledně jej prováděti. Nelze měnit rozhodnutí při každé změně

situace vlivem nepřítelovým. Samsonov se zřejmě rozhodl pro zátočku vlevo po bojích s XX. německým sborem.¹⁰⁾

*

Dne 28. srpna pokoušel se Samsonov na celé frontě, zvláště však na svém pravém křídle u Hohensteina, německou frontu zoufalými útoky prolomit. Mezitím dobyli Němci na jihu Neidenburga a na severu obklíčili ruský XIII. armádní sbor. Odpoledne povolil ruský střed. Večer dává Samsonov rozkaz k ústupu.

Události tohoto dne jsou výsledkem Samsonovova způsobu velení: o němž třeba se tu zmíniti trochu zevrubněji. Samsonov, podle líčení očitých svědků, opustil stanoviště hlavního stanu v Neidenburgu a — bez radiové stanice a jiných donášecích prostředků — prodléval se svým štábem v terénu na různých pozorovacích bodech, až se konečně dal úplně směrem k bojujícím jednotkám, aby mohl případně sám zasáhnouti do boje. Samsonov byl prý tomu zvyklý již z Mandžurie a bylo prý to též přání náčelníka armádního štábu, generála Postovského.

Tímto jednáním však porušil Samsonov základní zásadu velitelskou. Tím nejen pozbyl spojení ještě s ostatními podřízenými jednotkami, ale nemohl ani opět nabýti styku se sbory, s nimiž ho pozbyl již dříve, a konečně přerušil tím i spojení s nadřízeným velitelstvím severozápadní fronty. Jen to zavinilo, že Samsonov neměl ani tušení, jaké nebezpečí mu hrozí postupem dvou německých sborů ze severu do jeho týlu. Zajisté také proto nedostal žádných zpráv od svých ostatních sborů, aby poznal nebezpečí na levém křídle armádního středu a neobtěžoval zbytečně dva sbory u Hohensteina, odkud se pak nemohly již zachrániti. Několik hodin prodlél u velitelství XV. armádního sboru a podle částečně dobrých výsledků jeho bojů posuzoval asi povšechnou situaci armády. Teprve k večeru, když jeho fronta povolila a když došly zprávy o německém postupu přes Neidenburg, poznenáhlu poznával vážnost situace, a dal po válečné poradě rozkaz k ústupu. Tento rozkaz by byl býval vydán zajisté mnohem dříve, kdyby byli velitel a štáb 2. ruské armády setrvali na svých místech. Tak se mohla narevská armáda zachrániti téměř celá.

Též Gurko odsuzuje toto jednání a praví, že skutečnost velí, čím horší je spojení, tím spíše že se nesmíme dáti zlákatí přáním, přiblížit se bojové čáře, abychom nahradili chybějící spojení vlastním pozorováním. Lidská povaha ráda zevšeobecňuje děje a vojín si představuje, že i jiné části fronty skýtají podobný obraz jako ta část, kterou právě pozoruje. Tak často přiměly lokální úspěchy nebo neúspěchy velitele, který je pozoroval, k různým nařízením, která vůbec nesouhlasila s povšechným chodem boje.

Pro vedení boje je třeba setrvávat na místě dobře zvoleném, kde mohu snadno dostati všechny zprávy a odkud lze nejrychleji rozasílati rozkazy podřízeným jednotkám. Nesplníme-li tohoto požadavku, nemůže býti řeči o vedení boje. A přece je třeba, nejen vydávati rozkazy k útoku, nýbrž i zasahovati do průběhu boje. Velitelství má řídití boj neustále. Boj řídí zasazujíc posilové dělostřelectvo a své zálohy. Největší katastrofy mohou vzniknouti, přenechá-li velitelství, vydávši rozkazy, vše jen náhodě a nepůsobí-li svým vlivem na průběh operace.

¹⁰⁾ Téhož názoru je generál Danilov. „Les premières operations de l'armee russe en 1914“. Revue militaire française. 1923, No. 24., str. 293.

Podplukovník Giehrl myslí, že se velení ruské 2. armády probudilo ze svého neuvěřitelného optimismu až 27. srpna, poddalo se však právě tak silnému pesimismu, v němž upustilo úplně všechny otěže a přenechalo vše osudu, t. j. téměř se zřeklo řízení boje. „Věsti znamená mysliti, chladně počítati, energicky jednati, oboji síly stále moudře odhadovati a nikdy nepozbývati reální půdy.“ Vedení 2. ruské armády srovnává s vedením Benedekovým v r. 1866.

Vším tím se opět jen potvrzuje stará zásada, že velitel vyšších taktických jednotek nemůže řídití boj osobně. Vystižná jsou stará již slova hraběte Schlieffena o moderním vykonávání velení v boji. Mimo jiné praví: „Žádný Napoleon, obklopený skvělým štábem, nepostaví se na výšinu. Ani s nejlepším kukátkem by mnoho neviděl. Jeho bělouš byl by výborným cílem nesčetných baterií. Vojevůdce je dále vzadu v domě s prostornými pisárnami, kde muze užívatí telegrafu, radia, telefonu a signalizačních přístrojů, a kde množství automobilů a motocyklů, připravených k nejdelším cestám, očekává jeho rozkazů. Tam, sedě na pohodlné židli u širokého stolu má moderní Alexander na mapě před sebou celé bojiště, odtud telefonuje rozhňující slova a tam přijímá hlášení armádních a sborových velitelů, upoutaných balonů a říditelných vzducholoď, které pozorují podél celé linie pohyb nepřítelův a bdí nad jeho posicemi.“ — Slova tato byla svého času mnoho odsuzována, ale skutečnost jim dala za pravdu.

★

29. srpen může býti pokládán za poslední den bitvy. Ruský XIII. armádní sbor kapituloval a ostatní dva sbory byly sevřeny. U Willenberga se německý kruh uzavřel. Ruské pokusy prolomiti kruh z jihu byly odrazeny.

Toho dne pozbyl Samsonov veškeré naděje na jakékoliv zlepšení nešťastné situace narevské armády. Velitelství armády přestalo fungovati a každý hleděl zachrániti alespoň sebe. Zdá se, že si ani velitel, ani štáb nebyli úplně vědomi svých chyb a své viny na katastrofě narevské armády, a že všichni spatřovali vinu v tom, že Němcům válečné štěstí neobyčejně prálo. Neměli ani nepravdu, neboť nešťastnou shodou okolností téměř vše přišlo Němcům vhod a Rusům ke škodě — ovšem i chyby, zaviněné ruským velením.

Na jednom místě bylo již podotčeno, že oba ruští armádní velitelé severozápad. fronty nebyli vychováni, aby veleli armádě. Zejména ze Samsonovovy snahy, řídití boj osobně, jest viděti, že způsoby vedení, které se osvědčily v Mandžurii v menších poměrech (jezdecká divise až sbor), selhaly na místě vyšším. Také mnozí vůdcové, kteří se osvědčili výborně v čele jednotek malých, zklamou někdy úplně, jsou-li povoláni na velitelská místa mnohem vyšší.

Pro úplné posouzení osoby Samsonovovy připojuji jeho charakteristiku, kterou napsal generál Gurko ve své knize takto: „Méně význačnou osobností byl generáladjutant Samsonov. Jako generál Rennenkampf absolvoval i on válečnou akademii; jako onen. nabyl i generál Samsonov dobré vojenské pověsti na polích Mandžurie ve válce rusko-japonské, kde velel hlavně jezdeckým útvarům, nahoru až po jezdecký sbor. Mravně byl generál Samsonov úplně bezúhonný. To hlavně dobylo mu lásky a úcty všech vojsk, v jejichž čele stál. Co se týče jeho čistě vojenských vlastností, neměl — ač vynikaje rozhledem a dobrým vojenským vzděláním — nikdy příležitosti prokázati zvláštní energii a odhodlanost.“

Žilinský.

Aby bylo studium o jednání ruského vedení ve Východním Prusku úplné, musíme pojednatí též o tehdejších vrchním velitelství ruské severozápadní fronty v Bialystoku a o jeho veliteli, generálu Žilinském.

Jakou úlohu mělo toto velitelství?

Odpověď na tuto otázku dostaneme, představíme-li si v duchu tehdejší situaci ve Východním Prusku. Dvě ruské armády postupují do Pruska různými směry, prostorově jsou odděleny opevněnou jezerní závírkou. Proti těmto armádám stojí jedna armáda německá v ústředním postavení a hodlá využití oddělenosti obou ruských armád, aby porazila jednu po druhé. Ježto je spojení obou ruských armád znemczněno překážkou je oddělující, je tu zapotřebí instance, která by bedlivě sledovala postup obou armád a podle situace a podle činnosti nepřítelovy uváděla v soulad jejich operace. Touto instancí mělo tam býti velitelství severozápadní fronty. Jeho hlavní úlohou bylo tudíž dbáti o řádnou součinnost obou armád.

Již z první části této studie jsme seznali, že toto velitelství neprovedlo své úlohy dobře.

Musíme sice doznati, že velitelství severozápadní fronty chyběly důležité prvky pro jeho rozhodnutí nedbalostí Rennenkampfovou a nedostatečnou službou zpravodajskou obou armád. Nelze však též upřít, že mohlo přece naříditi jakési operace, aby se činnost armády německé doplňovala činností armády narevské již na počátku postupu Samsonovova. (Viz Rennenkampf — činnost jezdeckva!) Zdá se, že v čele tohoto velitelství byl generál, který nebyl na svém místě. Nejlépe je to viděti ze dvou případů, kdy také jediné aktivně zasáhl generál Žilinský do operací ve Východním Prusku. První jest bezhlavý a vysilující desetidenní pochod II. ruského armádního sboru přes Lyck na Angerburg a Korschen; za tohoto postupu dostal tento sbor třikrát rozkaz, aby se vrátil. (Viz náčrt č. 4!) Sbor měl býti spojkou mezi Samsonovem a Rennenkampfem, ale neprospl nikomu. Bylo to marné mrhání sil, kterých bylo zapotřebí na důležitějších místech.

Druhý případ byl raid jezdeckva Rennenkampfova, který nařídil Žilinský dne 30./8., když neměl tři dni zpráv od armády Samsonovovy. Operace té bylo zapotřebí nejméně již o tři dni dříve, byla však nařízena, když armády Samsonovovy již nebylo, a rozkaz k ní byl za několik hodin zase odvolán.

Nelze třikrát po sobě vydati jednotce protichůdné rozkazy! Je to vždy ztráta času, ztráta materiálních sil, a vojsko pozbude důvěry ve schopnost velení.

Konečně třeba doznati, že nikdy nebylo souladu v operacích obou ruských armád ve Východním Prusku. Poznáváme tedy, že to vlastně nebyl Rennenkampf, kdo nechal armádu Samsonovovu vykrvácti. Podporovati armádu narevskou armádou Rennenkampfovou měl a mohl naříditi jediné generál Žilinský, který měl a mohl býti vždy zpraven o situaci narevské armády lépe než Rennenkampf.

O osobě generála Žilinského víme z knihy Gurkovy toto: „Vrchním velitelem severozápadní fronty byl jmenován generál Žilinský; byl později poslán do Francie jako „šéf vojenské misse.“ O osobnosti tohoto generála lze bohužel málo říci. Ve válce proti Japonsku byl náčelníkem štábu u místodržitele a vrchního velitele, nezanechal však po sobě dobré památky. Jeho vliv na průběh operací nelze ni-

kteřak nazvatí blahodárným. Přesto byl poměrně nedávno před touto válkou (světovou) povolán ministrem války, generálem Suchomlinovem na místo náčelníka generálního štábu. Když se však ve vojenském okrese varšavském uprázdnilo místo hlavního velitele vojsk a generálního guvernéra ve Varšavě, nasadil generál Žilinský všechny páky, aby toto místo dostal; to se mu také podařilo. Toto jmenování dokazuje, že se v té době za obsazování nejdopovědnějších míst řídili rozhodující činitelé nejruznějšími úvahami, ale nejméně prospěchem věci. Jako velitel vojsk ve vojenském okrese varšavském byl generál Žilinský již sám sebou předem určen za vrchního velitele jedné fronty pro případ války s Německem. Jeho válečná činnost v Mandžurii však neposkytovala, jak jsem již řekl, žádného důvodu ani naděje, že by byl s to s takové obtížné úlohy. Další události bohužel to jen potvrdily. Jako vrchní velitel severozápadní fronty měl na počátku války hlavně pečovat o soulad válečné činnosti armády Rennenkampfovy a Samsonovovy; úkol ten se mu však nezdařil."

★

Zbývá úhrnně posoudití vinu na katastrofě u Tannenbergu. V předcházejících odstavcích bylo uvedeno takové množství příčin, jež způsobily ruskou porážku, že nebude nesnadno dokázati, že za takové shody nepříznivých a nešťastných okolností nemohli Rusové ani jinak rozhodnouti bitvu u Tannenbergu. Bylo by po všem tom zbytečně mysliti na zradu, neboť ji nebylo pro porážku Rusů ani třeba. Po bitvě u Tannenbergu roznesla se — jako obyčejně po podobné porážce — pověst, že příčinou zničení narevské armády byla zrada. I západní tisk šířil toto mínění. Generál Gurko tvrzení to zamítá a ujistňuje, že nezavdává ani Samsonov, ani Rennenkampf té nejmenší příčiny k této domněnce. Právě, že neúspěch byl důsledkem bezúčelných opatření a nešťastných náhod.

Uvědomíme-li si vše to, co bylo shora řečeno o osobách vyšších ruských velitelů na severozápadní frontě, musíme se zcela přikloniti k tvrzení Gurkovu. Ani záhadný ruský radiogram zachycený Němci se nezdá — se zřetelem k nedokonalé spojovací službě v ruské armádě — zradou, nýbrž nešťastnou náhodou.

Chceme-li však přece rozhodnouti, kdo měl největší vinu na této ruské porážce, musíme stručně shrnouti chyby, zaviněné třemi hlavními veliteli, a roztržiti je podle závažnosti pro porážku narevské armády.

Rennenkampf: pozbyl styku s nepřítelem, neprováděl dostatečně službu zpravodajskou, nepoužil náležitě svého jezdeckta a zavinil tím, že odtáhla celá německá 8. armáda od něho proti Samsonovovi.

Samsonov: dopustil se chyb taktických: nátlakem německého XX. armádního sboru opustil svůj směr a nevýhodně zatočil frontu na západ; ač byl 26. napaden na levém křídle, hnal pravé křídlo vpřed a vpravo vynakládal hlavní úsilí; levé křídlo ponechal na místě a konečně dal o celý den později rozkaz k ústupu. Mimo to pochybil vykonávaje svůj úkol velitelský: opustil stanoviště velitelství a měnil je stále, nezachovával spojení ani dolů, ani nahoru, prodléval ve frontě a osobně zasahoval do boje.

Žilinský: nesplnil svého úkolu a neuvedl v soulad operace Rennenkampfovy: nenařídil ničeho Rennenkampfovi, když počal Samsonov postupovati do Východního Pruska; stále dával II. armádnímu sboru protichůdné rozkazy a zavinil ztrátu tohoto sboru pro rozhodnou bitvu; zavčas nepoužil jezdeckta Rennenkampfova.

Podle tohoto sestavení zdají se chyby generála Rennenkampfa dosti značné, ježto umožnily Němcům shromáždit se proti narevské armádě. Rozhodně tím však nebyl ještě osud narevské armády zpečetěn, a německé plány mohly býti zmařeny ještě dosti zavčas. „Can-nae“ nemusily z bitvy býti, kdyby se byly nepřidružily chyby vedení Samsonovova. A nikdy by nebyla vznikla porážka tak hrozná, bitva zničující, kdyby nebyl Samsonov dopustil, aby byla jeho armáda obchválena na obou křídlech.

Proto připisují největší vinu na porážce u Tannenbergu — přehled právě uvedený to vnučuje — především gen. Samsonovovi, pak gen. Žilinskému a až na třetím místě gen. Rennenkampfovi.¹¹⁾ Mnozí kritikové světové války dokonce přičítají největší vinu generálovi Žilinskému, který měl řídit operace obou ruských armád ve Východním Prusku, ne-li též 10. ruské armády, která tentokráte byla shromážděna v zadních posicích mezi oběma jmenovanými armádami, asi mezi Osověcem a Augustovem. Pozorujeme, že mělo velitelství severozápadní fronty tolik vojsk, že mohlo iniciativním a trochu energičtějším jednáním zamezit jakoukoliv porážku ruských sil slabou německu 8. armádou.

Italský autor již zmíněný. rozšiřuje vinu na porážce narevské armády ještě dále. Ve svém článku¹²⁾ praví: „Když se Němci objevili dne 26. proti ruským vojskům ne frontálně, nýbrž dále na jih, neměli toho Samsonov, Žilinský a velkokníže nedbat. Byl by pokračoval Samsonov ve svém pochodu na sever? Nebyl by dal rozkazy velkokníže?“ —

Rozebrali jsme upřímně a nepokrytě veškeré chyby ruského vedení a viděli jsme, že se vysocí velitelé dopustili namnoze chyb, které se přičily druhdy i nejprimitivnějším zásadám a zkušenostem. Nelze však pro tato nesprávná opatření prohlásiti tyto vůdce za úplně neschopné. Nesmíme při tom pouštěti se zřetele, že posuzujeme jednání osobností na místech nadmíru odpovědných a práci, která patří k nejobtížnějším výkonům lidské energie a vůle.

Ludendorff píše: „Na vůdce útočí mnoho věcí. Musí mít dobré nervy. Laik velmi snadno myslí, že jest ve válce vše počtářským příkladem se známými veličinami. Je to vše, jen to ne. Je to vzájemný zápas mocných neznámých fysických a duševních sil, a to tím těžší, čím podřadnější jsou vlastní síly. Je to práce s lidmi různě silných charakterů a vlastních myšlenek. Vůle vůdcova sama jest klídnou točnou.“

Dále praví: „Všichni mužové, kteří posuzují opatření vojevůdců, měli by se napřed učiti válečným dějinám, nezúčastnili-li se války na místech vůdcovských. Přál bych jim, aby musili jednou sami řídit bitvu. Při nejasné situaci a ohromných požadavcích jistě by se zalekli své veliké úlohy a — byli by skromnější. Jen hlava státu,

¹¹⁾ Generál Danilov připisuje vinu hlavně Rennenkampfovi, opomíjí však úplně Žilinského.

¹²⁾ *Italicus*: Tannenberg (aosto 1914) v „Rassegna dell'Esercito italiano“, Anno III., Volume II., Fasc. 11—12.

státník, který se rozhodne k válce, snáší, činí-li to s čistým srdcem, totéž nebo více než vojevůdce. Jemu jde o jedno velké rozhodnutí, na vůdce však doléhají nová a nová rozhodnutí každý den, každou hodinu. Na něm závisí trvale osud mnoha statisíců, ba celých národů. Není pro vojína nic většího, ale také nic těžšího, než býti v čele armády nebo všeho vojska v poli.“

A právě toto ohromně důležité a obtížné vykonávání funkce velitelské vždy vyžaduje, aby byly co nejpečlivěji vybírány osobnosti pro vyšší místa velitelská. Poněvadž toho Rusové opominuli, utrpěly ruské armády mnoho škod.

Důsledky bitvy u Tannenberg.

Ve dnech, kdy byl zpečetěn osud narevské armády mezi zelenými jezery Východního Pruska, byla u Lvova poražena rakouská armáda. Nejen rakouské velitelství, ale i společné zájmy Německa a Rakouska požadovaly kategoricky, aby německá vojska ve Východním Prusku podnikla operaci, kterou by odlehčila rakouskému vojsku. „Rakouská armáda nebyla na počátku války plnocenným bojovým nástrojem.“ Její obtížné postavení koncem srpna proti obrovskému ruskému náporu nesměli Němci přezíratí a rakouský náčelník generálního štábu Konrad právem požádal o německý postup z Východního Pruska přes Narev. Německá 8. armáda byla však proti armádě Rennenkampfově slabá a nemohla tedy postup tento vykonati, neboť kdyby byli Němci postupovali směrem od Mlavy k Pulтусku, byl by Rennenkampf postupoval proti čáře Allenstein—Elbing. Proto, chtěli-li Němci po bitvě u Tannenbergu pomoci Rakousku, musili ještě porazití armádu Rennenkampfovou.

K tomuto podniku bylo také velení německé 8. armády ihned odhodláno tím spíše, že mělo na své straně dobré podmínky pro úspěch i této druhé operace. Předně byla poražena jedna z obou ruských skupin, vniknuvších do Východního Pruska, a nebylo nebezpečí, že zasáhne jako skupina Rennenkampfova za bitvy u Tannenbergu. Za druhé přišly posily 8. německé armádě se západního bojiště, dva armádní sbory a jedna jezdecká divise, takže mohli Němci i zde nabýti na vyhlédnutém místě absolutní převahy. Víme, že s těmito dobrými nadějemi na úspěch dobyli Němci ve dnech mezi 7. a 14. zářím 1914 vítězství i nad Rennenkampfem. Tím byly Východní Prusy vyčištěny a německé síly pohotově k pomoci rakouské armádě, které potřebovala svrchovaně.

Němci tedy potřebovali k tomu zbavití se Rennenkampfa. Zbavití se Rennenkampfa bylo však mnohem snadnější než zbavití se armády německé i narevské dohromady. Skutečně byl kolem 14. září pro německé velení svrchovaný čas, zasáhnouti ve prospěch rakouské armády, která byla úplně poražena a ustupovala za San. Úspěchy nad Samsonovem a Rennenkampfem ve Východním Prusku umožnily pak Němcům utvořiti z německé armády novou armádu (jižní, slezskou neboli 9.) pro pomoc Rakousku a shromáždití ji v jihovýchodním Slezsku. Zbytek měl jako 8. armáda dále chrániti Východní Prusko.

Vidíme z toho, jak velké důsledky měly tyto německé úspěchy ve Východním Prusku pro celé východní bojiště. Kdyby nebyla bývala zničena armáda Samsonovova, nebyl by býval poražen ani Rennenkampf, a Německo by nebylo již mohlo pomoci armádě rakouské, které hrozilo úplné zničení. Rusové mohli vpadnouti na Moravu

a pak do Horního Slezska již jen za několik dní. Takto byl však ruský postup zmařen, neboť na levém křídle ustupující rakouské armády podnikla německá 9. armáda úspěšný útok do pravého boku ruského rozčlenění.

Sám generál Kuhl praví ve své knize:¹³⁾ „Ustoupila-li 8. armáda, jak bylo zamýšleno, již v srpnu 1914 za Vislu, kdežto Rakušané byli koncem srpna východně od Lvova poraženi a bitva na Marně v září končila se naším ústupem, byla třeba celá válka prohrána. Rakušané byli by pravděpodobně úplně zničeni, Berlín zakrátko ohrožen. Ale dni u Tannenbergu způsobily skvělý obrát.“

Pro východní bojiště přinesly Němcům operace ve Východním Prusku nesporné výhody. Jiného rázu byly důsledky těchto operací pro Němce na bojišti západním. Tam válečné štěstí Němců selhalo — smělý postup německých armád Belgie do Francie se zastavil a utrpěl náraz, jímž se zachvěl a ztroskotál. Právě křídlo německé fronty mělo být podle hraběte Schlieffena co nejsilnější a mělo při zátočce vybočiti nejdále. Místo, aby bylo německé vrchní velení křídlo toto zesílilo sbory z Lotrinska, zeslabilo je ještě více, odvolavši dva sbory — gardový záložní sbor a XI. armádní sbor — do Východního Pruska, kde 8. německá armáda ustupovala po porážce u Gumbinu. Sbory tyto nedošly závčas, aby se byly zúčastnily bitvy u Tannenbergu. Spolupůsobily však ihned potom proti armádě Rennenkampfově. V bitvě na Marně však chyběly sbory tyto na pravém německém křídle. Tím tedy Němci drazé zaplatili vyproštění Východního Pruska — ztroskotat jejich odvážný a velkopýšný sen o poražení Francie, a o brzkém rozhodnutí světové války.

Právě opačné jsou důsledky operací ve Východním Prusku pro Dohodu. Na východním bojišti vzešly z nich pro Rusy jen samé nehody, kdežto na průběh operací ve Francii měly pro Dohodu blahodárný účinek. Bitvou u Tannenbergu pozbyli Rusové převahy ve Východním Prusku a logickým důsledkem toho bylo vypuzení Rennenkampfa z německého území. Vše to umožnilo, jak jsme viděli již nahoře, sestavení 9. německé armády v Horním Slezsku; ta oloupila Rusy o úplné vítězství nad poraženou rakouskou armádou. To jsou velké důsledky hmotné. Morálně odňala bitva u Tannenbergu se svými důsledky ruské armádě a ruskému národu všechnu důvěru ve schopnost vojevůdců. Tu počalo ubývatí morálních sil ruskému národu, který šel s počátku do boje oddaně, ale bez zájmu. Byly to smutné počátky, z nichž konec konců vzešla ruská revoluce.

Avšak západní fronta děkuje událostem nešťastným pro Rusy za mnohé. Bylo již na počátku řečeno, že původně měl vtrhnouti do Pruska jen Rennenkampf sám, ale že potom, aby bylo Francouzům ulehčeno proti překotnému manévru Němců, byl též poslán Samsonov dopředu. Tím bylo skutečně dosaženo žádoucího oslabení Němců na západě, ač za cenu celé narevské armády. Nelze sice Francouzům upřít jejich velké zásluhy ve skvělé vítězství na Marně, ale přece bylo by nevděčno neuznat, že k vítězství tomu přispěli Rusové velmi vydatně, obětovavše — arcíť nerozvážně — svým spojencům celou jednu armádu. A nelze věru pochybovat, že by se byla Marna tak neskončila, kdyby bylo bývalo německé pravé křídlo silnější o dva armádní sbory.

Knox k tomu podotýká: „Snad zachránilo toto odeslání se západní fronty spojence na západě a snad zvrátilo všechnen výsledek

¹³⁾ „Der deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges.“

války. Žádná oběť nebyla dosti velká pro dosažení tohoto cíle, ale zaplacená cena — záhuba celé jedné armády — byla větší, než bylo zapotřebí. Tato velká cena vymstila se konec konců na spojencích, především ale na Rusech samých.“